

SPOREN⁴³ VAN HERINNERING

 bpost
PB-PP | B 19464
BELGIE(N) - BELGIQUE

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

JANUARI - FEBRUARI - MAART 2022

HET VERZET

STIL VERZET

Actualiteit

Het interview dat
niet mocht zijn
p. 2

Auschwitz

Maximilian Kolbe
Een leven voor een leven
p. 3

No Comment

p. 5

Uitgediept

Kop of munt,
Joodse lotsbestemmingen
onder het bestuur van
La Louvière, 1940-1942
p. 6

Vraagstuk

Religiositeit als passief
verzet tegen het nazisme
p. 12
+ pedagogische fiche p. 15

Wist je dit?

De staking der 100.000
Sociale strijd als daad
van verzet
p. 16

Klasreflectie

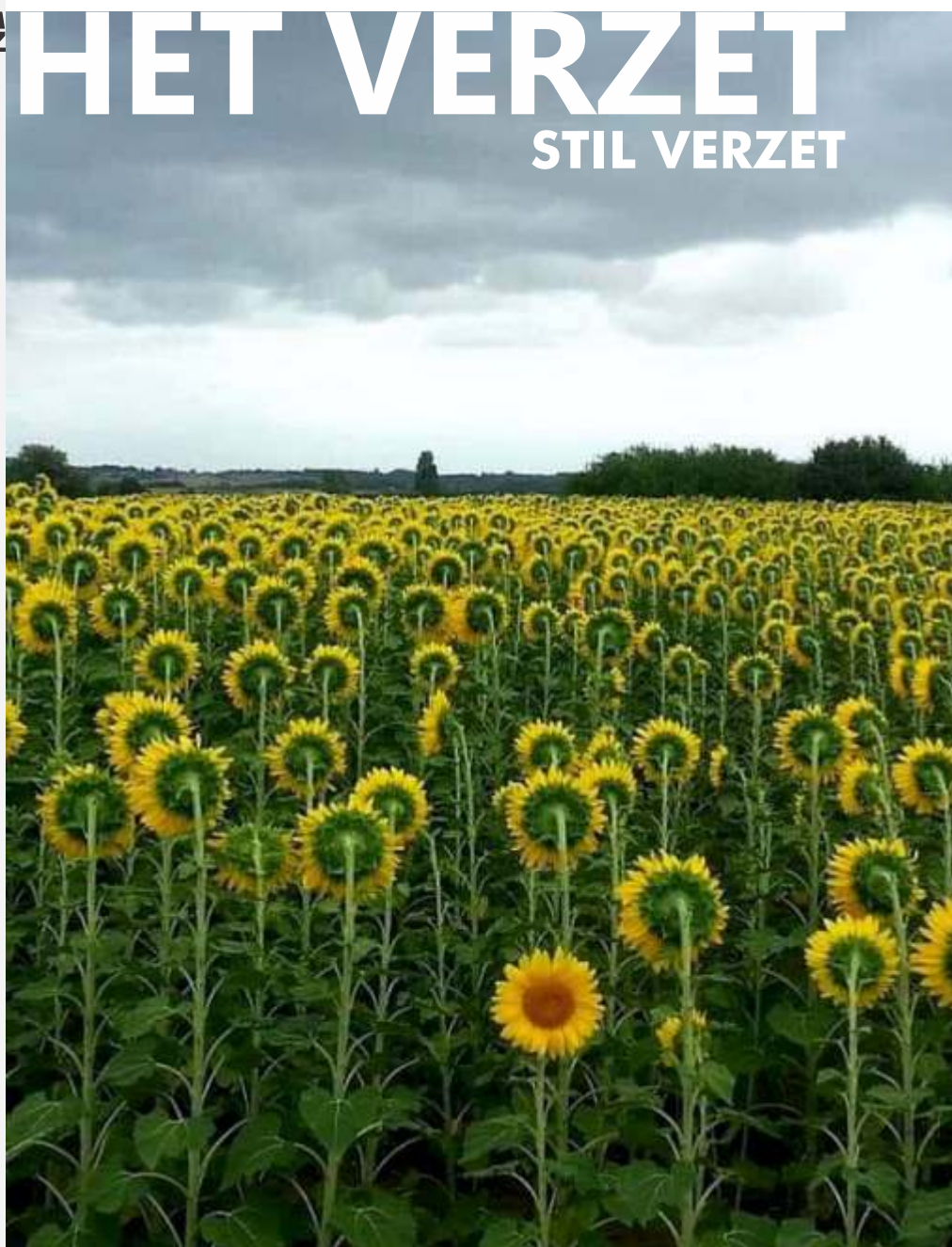
Vrouwen en
passief verzet
p. 20

Varia

p. 22

UITGELEZEN?

LEG MIJ IN DE LERARENKAMER...

© Alle rechten voorbehouden

HET INTERVIEW DAT NIET MOCHT ZIJN

De rubriek 'Actualiteit' in *Sporen van Herinnering* 41 en 42 bestaat telkens uit een interview. Dit was ook de bedoeling voor nummers 43 en 44. Maar voor dit nummer stak COVID hier een stokje voor. Eind 2020 kwam ik in contact met een man die tijdens WO II deel uitmaakte van een groep bewoners uit een dorpje in onze Ardennen, die samen gezorgd had voor 'stil verzet' tegen de bezetter. Een aantal boeren, de bakker en de slager uit het dorp, slaagden erin om de bevoorrading voor de Duitse soldaten systematisch te laten verdwijnen of onklaar voor consumptie te maken. Over deze gebeurtenissen zou de man zich laten interviewen maar midden 2021 overleed de hoogbejaarde getuige ten gevolge van het coronavirus.

Deze vorm van stil verzet werd soms georganiseerd door werklui die opriepen tot staken of door dapperen die clandestiene pam-

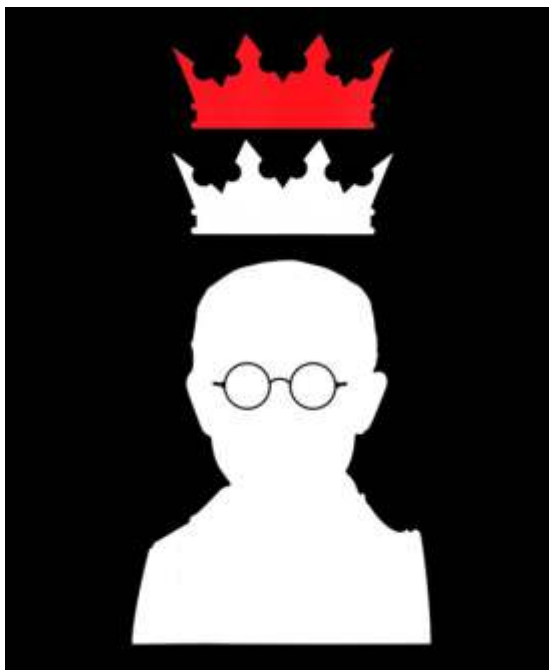
fletten lieten drukken en verspreiden. Redacteurs bij de geschreven pers en de radio deden hun deel door correcte informatie te verspreiden om zo de propaganda van de bezetter te neutraliseren. Er zijn slechts een klein aantal voorbeelden gekend van deze eerder passieve verzetsdaden, net omdat de meesten 'stil' aan het werk gingen en zoveel mogelijk onder de radar werkten. Na de bevrijding gingen een aantal overlevenden aan het werk om de herinnering in leven te houden aan de gruwel die plaatsvond, om de daders te vatten, maar ook om de wereld te laten beseffen welke gevaren er schuildden voor de toekomst.

Ontelbare vrouwen en mannen maakten er hun levenswerk van om te getuigen van wat gewone mensen andere gewone mensen hadden aangedaan, onder impuls van een ideologie die alle gevoel voor rede was verloren.

Moeten we deze mensen ook niet beschouwen als lieden van het verzet? Mensen die, dikwijls ten koste van hun eigen gezin en privéleven, zich bleven inzetten om de samenleving te waarschuwen voor valse profeten, voor leugens en populisme, voor extremisme. Jaar na jaar, dikwijls tot aan hun dood, gingen ze onvermoeid voort: ze getuigden tijdens academische bijeenkomsten en herdenkingen, ze gingen terug naar de meest afschuwelijke oorden waar ze niet enkel hun familie verloren, maar dikwijls ook hun eigen waardigheid en menselijkheid, ze bezochten honderden scholen om hun verhaal te doen bij de jeugd, de toekomst van onze samenleving. Moeten we die overlevenden, die getuigen, ook niet zien als mensen van het stil verzet?

Georges Boschloos

Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Maximilian Kolbe wordt vandaag nog gezien als een held in Polen. Hier een poster met zijn silhouet en de twee kronen in de kleur van de Poolse vlag.

MAXIMILIAN KOLBE EEN LEVEN VOOR EEN LEVEN

Mensen die Auschwitz bezoeken of bezocht hebben, kennen het tafereel: in een file door de kelder van het befaamde Block 11 – het dodenblok – langs een cel passeren die anders ingericht is dan de andere. Tegen de muur ziet men een gedenkplaat: hier stierf de kloosterling Maximilian Maria Kolbe.

Tijdens zijn jeugd ervoer deze man, in een van de wereldkaart weggevaagd Polen, een visioen van Maria. Zij zou hem twee kronen hebben aangeboden: een witte (kleur van de reinheid) en een rode (kleur van het martelaarschap). De in een uiterst arme doch streng katholieke familie geboren jongen koos beide kronen. In 1914 legde hij zijn eerste geloften af bij de minderbroeders franciscanen en in 1918, bij zijn priesterwijding, was één van zijn doelstellingen: ‘Pro amore usque ad victimam’ (Alles voor liefde tot op het punt van opoffering).

Toen nazi-Duitsland in september 1939 Polen binnenvalt, vervolgen de nazi's terstond de Poolse intelligentsia, waaronder leerkrachten, notabelen en priesters aangezien de katholieke religie verankerd was in het Poolse volk.

Maximilian Kolbe, die reeds eind jaren 1920 het klooster Niepokalanów ('onbevleete') had opgericht, stond voornamelijk bekend als schrijver en uitgever van een

religieus blad. In 1939 werd hij een eerste maal voor een korte periode opgepakt door de Duitse bezetter. Twee jaar later, in februari 1941, volgde een tweede aanhouding. In mei wordt hij overgebracht naar het concentratiekamp voor Poolse intellectuelen: Auschwitz, waar hij opgesloten werd, onder het kampnummer 16670, in Block 14.

Toen op 30 juni 1941, na het uit-

voeren van een dag slavenarbeid, de succesvolle ontsnapping van een medekampgedetineerde plaatsvond, besloot de kampleiding hard op te treden. Uit wraak besliste Karl Fritsch, de *Lagerführer* van Auschwitz, om tien personen uit Block 14, waaruit de kampgedetineerde was ontsnapt en waar ook Maximilian Kolbe in vastzat, arbitrair te kiezen en te laten sterven van de honger. Eén

van die tien ongelukkigen was de katholieke Poolse soldaat en vader van vier kinderen Franciszek Gajowniczek. Deze gruwelijke terdoodveroordeling laat Gajowniczek het uitschreeuwen van angst en radeloosheid. Op dat moment trad Kolbe naar voor en vroeg hij Fritsch om de plaats van Gajowniczek te mogen innemen en te sterven in zijn plaats. De nazileider stemde tegen alle logische verwachtingen in toe op Kolbe's verzoek. Op 31 juli 1941 werd Kolbe, samen met negen andere kampgedetineerden, naar *Block 11* – het gevreesde *dodenblok* – gebracht en opgesloten in cel 18 waar hij en de anderen de hongerdood moesten ster-

ven. Na twee weken, op 14 augustus 1941, werd Kolbe, samen met vier medegevangenen, met een fenolinjectie in het hart gedood. Zijn lichaam werd de dag erop in het kampcrematorium verbrand.

Gajowniczek, de kampgedetineerde wiens plaats werd ingenomen door Kolbe, overleefde zijn incarceneratie in Auschwitz. Waarom Fritsch hem liet leven kan als volgt verklaard worden: iedereen die in Auschwitz opgesloten werd zou toch vroeg of laat moeten sterven. Hem dus uit de groep van 10 terdoodveroordeelden halen en vervangen door Kolbe was louter te vatten als 'uitstel' in plaats van afstel. Franciszek

Gajowniczek was in 1971 aanwezig toen paus Paulus VI Maximilian Kolbe zalig verklaarde. Elf jaar later, in 1982, verklaarde de Poolse paus Johannes-Paulus II Kolbe heilig en verklaarde hij hem tot martelaar.

Gajowniczek, die in 1995 overleed, verklaarde achteraf dat Polen een heilige en martelaar nodig had. De twee kronen, een witte en een rode, die de jonge Kolbe in zijn visioen kreeg, zijn niet toevallig eveneens de kleuren van de Poolse natie ... ■

Johan Puttemans

Pedagogische coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Bron: DEWAR, Diana. Saint of Auschwitz – The story of Maksymilian Kolbe. London, Darton, Longman and Todd Ltd., 1982

◀ Maximilian Kolbe offerde zijn leven zonder slag of stoot op voor een medekampgedetineerde. Hij onderging zonder ophef zijn lot en bood daarmee de haatdragende logica van de nazi's het hoofd.

In deze rubriek geven wij beelden of teksten mee zonder commentaar. Wat weet jij over de inhoud, welk is volgens jou de link met het thema en wat is jouw kritisch standpunt over de gegevens op deze pagina? Stuur jouw mening op naar georges.boschloos@auschwitz.be en maak kans één van onze publicaties naar keuze te winnen.

NO COMMENT

© Alle rechten voorbehouden

KOP OF MUNT

JOODSE LOTSBESTEMMINGEN ONDER HET BESTUUR VAN LA LOUVIÈRE, 1940-1942

Segregatie in verschillende stappen

Tijdens de Tweede Wereldoorlog vaardigt de Duitse bezetter diverse verordeningen uit die specifiek gericht zijn tegen de Joodse bevolking in België. De verordening van 23 oktober 1940 die het ritueel slachten van dieren verbiedt, is de eerste draad van een web dat zich geleidelijk rond zijn slachtoffers zal sluiten. Na de registratie van personen en goederen (1940-1941) volgen maatregelen om 'de Jood' te isoleren door zijn vrij verkeer te beperken, de oprichting van de 'Jodenvereniging in België' (JIB), de organisatie van het onderwijs en de sociale bijstand en het verbod naar het buitenland te reizen (1941-1942). Met de invoering van de dwangarbeid, de inbeslagname van bezittingen en het opleggen van onderscheidende tekens in 1942 is de cirkel rond. De plaatselijke overheden spelen hierin een sleutelrol en werken mee aan de uitvoering van de verordeningen¹.

Joden in La Louvière?

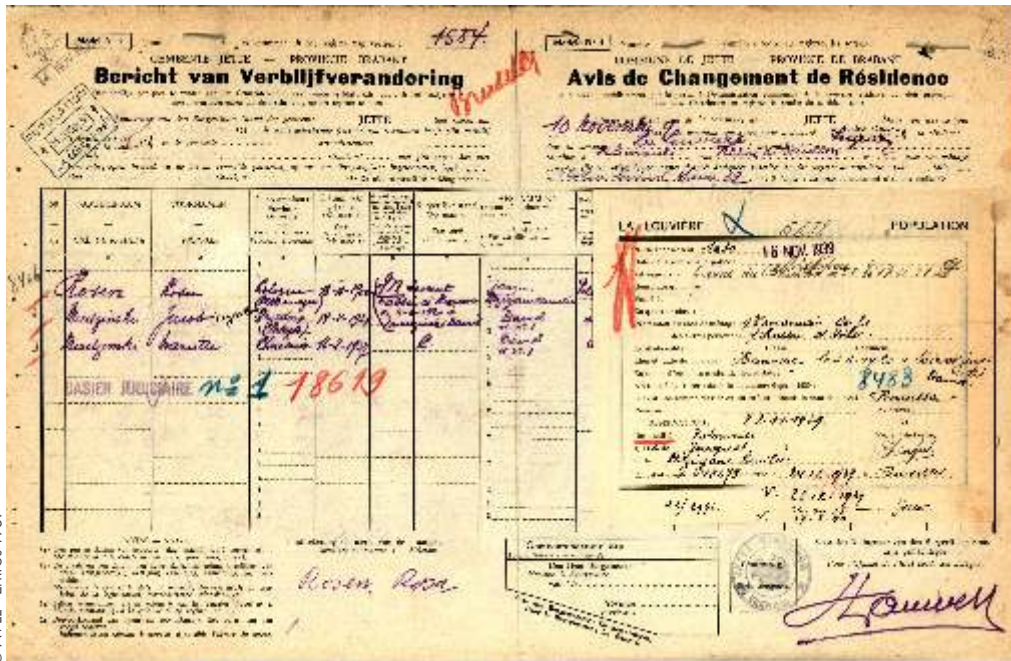
"Deze lijst is louter bedoeld voor statistische doeleinden. We overwegen geen maatregelen tegen

de Joden in België." Op 30 september 1940 deelt de arrondissementscommissaris *ad interim* van Zinnik de richtlijnen van de *Ortskommandantur* mee aan de gemeenten in zijn gebied. De lokale besturen worden opgeroepen tegen 4 oktober eerstvolgende een lijst met de namen van hun Joodse burgers te verstrekken, een concept dat hen van tevoren uitvoerig wordt verduidelijkt. Dit omvat "alle personen van het Joodse ras, ongeacht de godsdienst waartoe ze behoren [alsmede degenen] waarvan minstens twee voorouders tot het Joodse ras behoorden." La Louvière in de regio Centre, is op dat moment een industriële gemeente met een bevolking van ongeveer 23.000 inwoners en heeft geen haast. Misschien lag het gewoon aan een gebrek aan documentaire middelen, maar op 9 oktober laat de gemeente weten dat haar politie- en bevolkingsdiensten niet in staat zijn de opdracht uit te voeren.

De situatie is heel anders bij de twee specifiek tegen de Joden gerichte verordeningen die op 28 oktober 1940 door de militaire commandant voor België en Noord-Frankrijk worden uitgevaardigd en in het *Verordnungsblatt*

van 5 november worden gepubliceerd. De bezetter specificeert wat onder 'Joods' begrepen moet worden, organiseert een volkstelling, belet de terugkeer van vluchtelingen, identificeert de bedrijven, verbiedt alle daden van beschikking (verkoop, schenkingen van een goed, erfdiensbaarheden enz.) en sluit Joden uit van de overheidsfuncties, het beroep van advocaat, leraar hoger onderwijs en journalist, ten laatste op 31 december 1940. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en de bevoegde ministeriële departementen zijn respectievelijk verantwoordelijk voor het onderzoek en de uitvoering².

Hoewel onder de bevolking vooral onverschilligheid moet hebben geheerst, meldt de secretaris van de kolenmijnen van Boisdu-Luc op 7 november in zijn dagboek dat "de bezettingsautoriteit zojuist strenge maatregelen tegen de Joden heeft getroffen. Ik heb geen sympathie voor die laatsten, maar ik kan deze buitengewone maatregelen tegen hen niet goedkeuren. De vrijmetselarij is veel gevaarlijker". Hij voegt er op 8 november aan toe dat hij "het edict van het militaire bewind tegen de Joden heeft gelezen en het is verschrikkelijk".

De vermelding in het bericht van verblijfsverandering "gehuwd door een rabbijn te Hannover op 6-6-1920", zal ernstige gevolgen hebben voor Rosa Rosen.

© AVLL - Entrés 1939

Ondertussen is het politieke toneel in La Louvière grondig veranderd. De bezetter heeft een zuiveringsproces op gang gebracht, waarbij sommige gevluchte mandatarissen worden vervangen door inschikkelijk politiek personeel. Op 13 november worden bij besluit van de secretaris-generaal van het ministerie van Binnenlandse Zaken, Jean Vossen, de burgemeesters en schepenen ontslagen die in mei hun post hebben verlaten en tegen 1 oktober niet zijn teruggekeerd. In La Louvière wordt Camille Deberghe, de waarnemende liberale burgemeester, op 15 augustus gearresteerd en *ad interim* vervangen door de gemeentesecretaris Georges Cotton. De wettelijk verkozen socialistische burgemeester, Victor Ghislain, wordt op 9 oktober aan de kant geschoven. Een

kandidaat van buiten de gemeenteraad, de advocaat Raoul Goutier, wordt op 11 december tot burgemeester benoemd. Overeenkomstig de richtlijnen van september bezorgt Georges Cotton op 7 november de eerste gegevens over de Joden aan de *Ortskommandantur* van Zinnik. Tussen 27 november en 2 december vereenvoudigt het aantal aangiftes, gefaciliteerd door de registratie van betrokkenen. In tegenstelling tot vele andere hebben de autoriteiten van La Louvière niet gewacht op de circulaire van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid van 6 december, waarin de verplichting wordt opgelegd zich voor 20 december in te schrijven in het door de gemeentebesturen geopende register. Op 18 januari 1941, met enkele weken vertra-

ging, brengt het college van La Louvière verslag uit aan het ministerie van Binnenlandse Zaken: de informatie wordt aangeplakt, de pers wordt op de hoogte gebracht, dertig Joden (waaronder drie Belgen) hebben een verzoek tot inschrijving ingediend en twee zaken hebben het bordje 'Joodse zaak' aangevraagd³.

Een kwestie van troeven?

Rosa Rosen, in 1900 in Keulen geboren uit Poolse ouders, trouwt in 1920 met David Miedzinski. Ze volgt hem naar België in 1923, waar ze zich achtereenvolgens vestigen in de streek van Charleroi, in Luik, in Brussel en in Jette. In 1939 verhuist ze uiteindelijk alleen naar La Louvière met haar twee kinderen Jacob en Mariette. Kleine zaken kunnen grote gevol-

◀ Szaja Macarz

gen hebben en het verslag waarin de hoofdcommissaris van de politie in Luik 'vreemdeling' noemt, zal dergelijke verstreckende gevolgen hebben.

Tijdens het conflict wordt prostitutie het voorwerp van grote waakzaamheid van de kant van de bezetter en de plaatselijke autoriteiten. Het is waarschijnlijk om die reden dat Rosa Rosen, verdacht van het uitbaten van een café van plezier in de Rue Sylvain Guyaux, in januari 1941 de belangstelling van de instanties opwekt. Overeenkomstig de gezondheidsvoorschriften roept de burgemeester een arts op om bij Rosa tussen te komen. Door artritis aan de rechterwreef wordt ze tot

maart van datzelfde jaar opgenomen in het burgerlijk ziekenhuis van La Louvière. Dit verhaal zou verbijsterend banaal zijn, ware het niet dat de administratie bij de identiteitscontrole de aandacht vestigt op een inschrijving in het bevolkingsregister. Het geschrift, afkomstig uit Luik, staat op de aangifte van wijziging van woonplaats dat op 10 november 1939 door de gemeente Jette aan La Louvière wordt verstuurd: "getrouwd voor een rabbijn in Hannover op 6-6-1920". Het net wordt vervolgens onverbiddeijk aangespannen rond Rosa Rosen, ook al heeft ze geen inschrijving in het Jodenregister verzocht en geen aanplakbiljet aangebracht bij

haar 'Joodse zaak'. Wanneer ze bij de burgemeester navraag doet over wat er met haar kinderen staat te gebeuren, wordt ze doorverwezen naar de *Kreiskommandantur* waar meteen ook haar geboortettesten naartoe worden gestuurd, echter niet zonder eerst 'gerustgesteld' te worden... haar kleinkinderen zouden volgens de verordening niet meer als Joods worden beschouwd. De moraliteitscontroles, haar status als behoeftige geholpen door de Commissie voor Openbare Onderstand en de toepassing van diverse anti-Joodse maatregelen bezegelen haar lot. Op 22 juli 1942 wordt ze samen met haar dochter ontboden op het kantoor van het

Arbeidsbureau in de Nicaisestraat. Beiden worden gedeporteerd met het 13e konvooi op 10 oktober 1942⁴.

Szaja Macarz (bekend als Moncarz), oorspronkelijk afkomstig uit het Poolse Pultusk, komt in 1923 naar België. Op 20-jarige leeftijd vestigt hij zich in La Louvière, na een verblijf van een jaar in de regio Charleroi. Hij is op dat moment chocolatier maar opent al snel een meubelverkoopzaal in de Rue Neuve. Het duurt ook niet lang voor hij bij het Bestuur van de Openbare Veiligheid de nodige stappen zet om zijn verloofde, Bajla Drazek, die nog in Warschau woont, naar België te laten overkomen. Ze trouwen in 1931 in La Louvière en worden twee jaar later de ouders van Eta. De familie

Moncarz conformeert zich aan de verordeningen van 28 oktober 1940. Op 30 november laten ze zich registreren als Joden. Op vraag van de burgemeester laten diens diensten niet na de betrokkenen te wijzen op de verplichting de verschillende maatregelen na te leven. Het familiebedrijf wordt zodoende aangegeven voor 21 juli 1941. De plaatselijke politie verliest de familie Moncarz niettemin uit het oog in juli 1942.

Op 20 juni 1942 wordt La Louvière een grote agglomeratie onder leiding van de rexistische burgemeester Jean Gorain. Een beetje eerder, op 1 april, worden de directies van de scholen van La Louvière in kennis gesteld van de voorwaarden van de circulaire betreffende het Joodse onder-

wijs. Op 9 juni bezorgt de burgemeester de *Kreiskommandantur* van Bergen ook het afschrift van de fiches over de inschrijving in het Jodenregister en een overzichtslijst. Zijn politie ontvangt veertig stroken met gele sterren, tegen één frank per stuk, die in de tweede helft van juni door de dienst bevolking worden verdeeld. In de beter ingelichte kringen groeit de bezorgdheid. Charles Belline, kleermaker en lid van het Verzet, waarschuwt zijn burens, de Moncarzen, en brengt ze in contact met René Janssens, toen adjunct-bureauchef bij de gemeentelijke bevolkingsdienst. Sinds eind 1941 is deze veteraan van de Eerste Wereldoorlog ook aangesloten bij de *Milices patriotiques du Centre*. Hij faciliteert de

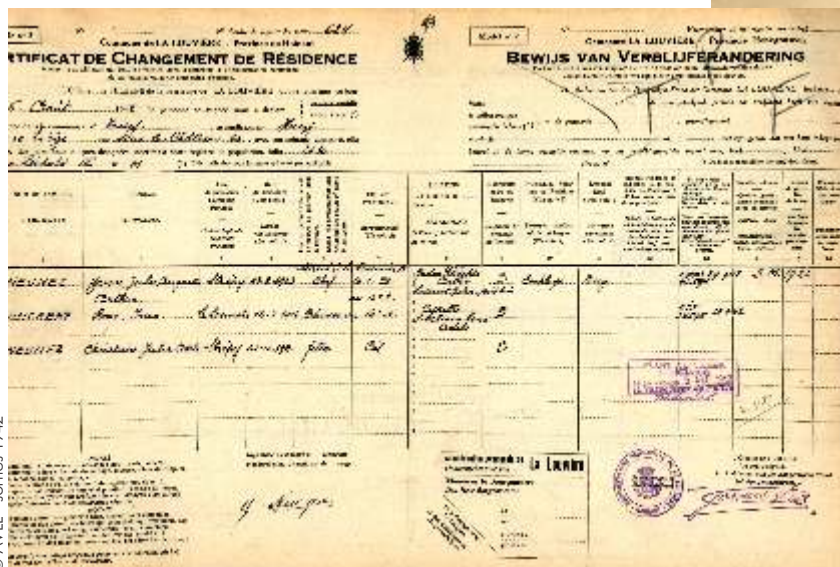
Bajla Drazek

René Janssens, adjunct-hoofd van de gemeentelijke bevolkingsdienst, is aangesloten bij de Patriottische milities. Hij overlijdt in het kamp Schützenhof op 20 februari 1945.

© AVG - 11139

Wanneer zij zich in de zomer van 1942 in Hoei vestigen, nemen Szaja, Bajla en hun dochter Eta de identiteit aan van de familie Neunez-Vincaert, die naar Congo was vertrokken.

heimelijke verdwijning van de Moncarzen door een goed geolied mechanisme toe te passen. Het volstaat hen de identiteit te geven van een La Louvièrenaar die vertrokken is naar Congo. De familie Neunez-Vincaert en hun dochter lenen zich daarvoor perfect. Begin augustus 1942 wordt een certificaat van wijziging van woonplaats naar Hoei gestuurd. Szaja, Bajla en Eta, alias Yvon Neunez, Rose Vincaert en Christiane, zullen zich in de stad aan de Maas vestigen tot het einde van het conflict. Op 23 oktober 1944 vervangt de familienaam 'Macarz' die van de Neunez in het bevolkingsregister van Hoei en een handgeschreven nota bevestigt

dat in La Louvière foute identiteitskaarten zijn gemaakt. De aanwezigheid van de Neunez-Vincaerts in Boma, in Belgisch Kongo, wordt vermeld in het register van La Louvière⁵.

Twee kanten van dezelfde medaille

Spontane individuele hulp, de actie van verzetsnetwerken en de tussenkomst van bepaalde instanties hebben het mogelijk gemaakt meer dan de helft van de Joodse bevolking in België te redden. Het Joods Verdedigingscomitee, dat in oktober 1942 wordt opgericht door Joodse leden van het Onafhankelijkheidsfront, ver-

leende materiële en morele steun aan Joden die ondergronds gaan. Het lot van twee families die voor de Tweede Wereldoorlog al in La Louvière verbleven, werd bepaald door een veelheid van factoren. Rosa Rosen is vermoedelijk voor 20 oktober 1942 in Auschwitz omgekomen. De Moncarzen keerden in 1945 terug naar hun Henegouwse gemeente. Op 11 augustus 1944 worden acht mannen als gijzelaars gearresteerd in La Louvière. René Janssens is een van hen. Hij wordt opgesloten in Casteau en vervolgens in Charleroi. Ze worden de 31e naar Duitsland gestuurd, naar de kampen Neuengamme en

© AVLL - sortifles 1942

Blumenthal in Bremen. René Janssens sterft in het kamp Schützenhof op 20 februari 1945 en laat een vrouw en dochter na. Hij krijgt postuum de status van politiek gevangene en wordt ook erkend als lid van de inlichtingendienst Marc

voor zijn activiteiten in 1944. Net als andere leden van het verzet in La Louvière, zoals Léon Blanpain en Carmen De Beir, Georges en Jeanne Garin, Fernand Lescot en Zelma Deiller, wordt René Janssens op 10 november 1975 door

Yad Vashem onderscheiden met de eretitel van Rechtvaardige onder de Volkeren⁶. ■

Thierry Delplanq
Archivaris van de Stad en het
OCMW van La Louvière

(1) We willen alvast Louis-Philippe Arnhem, Sabine Godfroid, Hilde Kerpens, Fabrice Maerten, Alexandra Matagne, Samuel Pauwels en Mathias Tuybens bedanken voor hun hulp. Dank ook aan Yannik van Praag voor de toestemming zijn onderzoekswerk te mogen gebruiken. Anne Roekens, *La Belgique et la persécution des Juifs*, Brussel, CegeSoma-La Renaissance du Livre, 2010, p. 50-57; Rudi Van Doorslaer (dir.), Emmanuel Debruyne, Frank Seberechts, Nico Wouters, *Gewillig België: overheid en Jodenvervolgning tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, Luc Pire, 2007, b. II, p. 1132-1134.

(2) Briefwisseling, 7 en 17 oktober 1940 (AVLL (Archieven van de Stad en het OCMW van La Louvière), LLC, 0.4.2); dossier Joden (AVLL, Maurage, 0.9); Thierry Delplanq, « Des paroles et des actes, L'administration bruxelloise et le registre des Juifs, 1940- 1941 », *Les Cahiers d'histoire du temps présent*, nr. 12, 2003, p. 145-147 en 158; Insa Meinen, *La Shoah en Belgique*, Bruxelles, Renaissance du livre, 2012, p. 30-31.

(3) Thierry Delplanq, « Des mandataires en conflit. Portraits du personnel politique pendant la Seconde Guerre mondiale », *La Louvière aux urnes*, La

Louvière, 2007, p. 156-157; Meinen, *op. cit.* p. 30-31; Roekens, *op. cit.* p. 60-61; 'Journalistieke nota's, bijgehouden door Oswald Heyndrickx, secretaris van de steenkoolmijnen van Bois-du-Luc, in de oorlogsjaren 1939-1945', onuitgegeven, p. 55 (Musée de la Mine, Bois-du-Luc).

(4) Vreemdelingenbureau, dossier nr. 1.250.121; briefwisseling, 13 januari 1941, 1 november 1941, 18 maart 1942, 25 maart 1942, 3 april 1942, 8 april 1942 en 23 juli 1942 (AVLL, LLC, 0.4.2.); register van de opnames in het burgerlijk ziekenhuis van La Louvière (AVLL, OCMW, 553/1941/79); Thierry Delplanq, 'Félix et les femmes de mauvaise vie. Le contrôle de la prostitution à La Louvière durant la Seconde Guerre mondiale', *Quotidiana: huldealbum Dr. Frank Daelemans*, 2021, p. 500-502 (ABB, speciale uitgave, vol. 95); Van Doorslaer, Debruyne, Seberechts, Wouters, *op. cit.* t. 1, p. 459; *Mémorial de la déportation des Juifs de Belgique*, Brussel-New York, 1982, p. 383 en 442.

(5) Briefwisseling, 14 juli 1941, 21 juli 1941, 1 april 1942, 8 juni 1942 en 23 juni 1942 (AVLL, LLC, 0.4.2); verhoor van Szaja Moncarz, 18 april 1945 (AVLL, Politie, 9.2.0.); Vreemdelingenbureau, dossier nr. 1.312.223;

« Témoignages sur les secours apportés par des Belges durant la guerre » (getuigenis van Bajla Drazek, s.d. (archief van de familie Moncarz)); Delplanq, 'Des mandataires...', blz. 159-160; attest van het hoofd van de Bevolkingsdienst van de Stad Hoei, 14 oktober 2003.

(6) Dossier René Janssens (Museum van het Belgisch Verzet); vermelding in de dagorde van de Patriottische milities (CEGES, AA2127/box 930a/nr. 2844); Staatsveiligheid. René Janssens-dossier (CEGES, AA1333/individuele dossiers/box 1048/dossier 28347); René Janssens-dossier (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, nr. 11139); René Janssens-dossier van erkenning van de Patriottische Militie (Nationaal Museum van de Weerstand); Marcel Huwé, Fidèle Mengal, Fernand Lie-naux, *Histoire et petite histoire de La Louvière*, La Louvière, 1984, t. II, p. 448; Dan Michman, *Encyclopedia of the Righteous Among the Nations: Belgium*, Jerusalem, 2005, p. 147; Roekens, *op. cit.*, p. 76; Fabrice Maerten, *Du murmure au grondement. La résistance politique et idéologique dans la province de Hainaut pendant la Seconde Guerre Mondiale (mai 1940-septembre 1944)*, Mons, 1999, t. II, p. 641.

RELIGIOSITEIT ALS **PASSIEF VERZET** TEGEN HET NAZISME

Het gezegde: „Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral“ (Eerst komt het voedsel, daarna pas de moraal), kan geïnterpreteerd worden als wat men eerst voor zijn leven moet zorgen alvorens te kunnen overgaan naar problemen van tweede rangorde. Vertalen we dit naar de onderdrukten tijdens de nazi-era: eerst komt het overleven, pas daarna vriendschap, discussie, moraliteit en religie.

En toch! Toch vormde niet echt het geloof in een God of providentie, maar wel de religiositeit een soort van passief verzet tegen zijn eigen ondergang. Religieuze praktijken konden voor een overleven zorgen op een ander niveau: men mag dan wel lichamelijk traag ten onder gaan, religiositeit betekent verzet voor de gedoemde kampgedetineerde.

Religiositeit als passief verzet tegen het nazisme

Personen die uit de maatschappij werden verwijderd, omdat zij volgens de nazi-ideologie schadelijke sociale of raciale elementen waren, kwamen in een omgeving terecht waar elkeen voor zichzelf moet zorgen en waar solidariteit of medeleven soms ver te zoeken was onder de kampgedetineerden. Dit maakte het ethisch en moreel handelen volgens de meegekregen opvoeding of religieuze voorschriften heel moeilijk. In het openbare leven is het voor de volgelingen van de joodse religie reeds onmogelijk gemaakt om hun godsdienst ten volle te kunnen belijden. Vanuit dit standpunt wordt het aanhouden van religie een vorm van verzet. Dit passief verzet is de zelfhandhaving van

eigen waarde, normen en identiteit. Tegen de anti-Joodse nazi-verordeningen wordt weerstand geboden door de religieuze praktijken te blijven uitoefenen.

In een concentratiekamp komt het erop aan in allereerste instantie aan zijn fysieke zelfbehoud te denken en te overleven. Het leven primeert op het geloof, en toch zal het geloof als passief verzet voor sommigen hun overleven betekenen, aangezien dit onder geloofssoortgenoten samenhorigheid creëert, en dus de kans op overleven reëel vergroot. Voor sommige mensen, die anders niemand kenden, betekende religiositeit dan verzet tegen de psychologische ondergang. Het geloof in het al dan niet bestaan van een God is hierbij van minder belang; de vraag naar de verantwoording van God (de theodicee),

waarom dit alles het Joodse volk overkwam, was van een ander (theologisch) niveau waar kampgedetineerden zich minder gingen over buigen, aangezien dit op dat ogenblik geen aarde aan de dijk bracht in de overlevingsstrijd die ze dagelijks moesten leveren.

Joodse feestdagen met een actuele boodschap

Pesach, het joodse Paasfeest, is één van de voornaamste religieuze feesten in het jodendom. Tijdens Pesach, alias het Vrijheidsfeest, wordt de afloop van de joodse slavernij onder de farao herdacht en de uittocht uit Egypte onder Mozes. Het hele verhaal vormt het tweede boek van de *Torah* (de vijf eerste boeken van hetgeen de christenen het

'Oude Testament' noemen), m.n. *Sjemat* of exodus. Op de vooravond van Pesach wordt de uittocht en het zich losrukken van de Egyptische slavernij gevierd tijdens de seder. Traditioneel wordt er, onder andere, ongedesemd brood (*matses*) gegeten en worden vier bekers wijn gedronken. Pesach is belangrijk voor de joden aangezien kinderen erbij betrokken worden om de overlevering van de joodse religie te verzekeren.

De *Haggada* (het boekje dat gebruikt wordt tijdens de seder) zegt: 'In elke generatie zijn we verplicht onszelf te beschouwen als persoonlijk te hebben deelgenomen aan de uittocht uit Egypte.' Het

celebreren van feesten in een concentratiekamp is al een verzetsdaad op zich, maar wanneer dat feest (de herdenking van de bevrijding uit de slavernij) zich weerspiegelt op zijn eigen situatie, dan wordt er nog een schepje bovenop gedaan; het herdenken van de geslaagde uittocht uit Egypte geeft een vorm van moed zich te verzetten tegen zijn eigen onderdrukking!

Het Vrijheidsfeest in Birkenau

In 1943, kort na *Purim* (het 'Lotenfeest'), besluiten enkele joden Pesach te organiseren. Gezien het jaartal waarin dit zich afspeelt, lijkt deze klus op zich al vrij moeilijk,

maar daarbovenop speelt het tafereel zich af in het concentratiekamp Auschwitz II (Birkenau). Het joodse Paasfeest inrichten zal geen gemakkelijke opgave worden, aangezien er verscheidene zaken vereist zijn om Pesach te kunnen vieren. Er valt moeilijk aan *matses* en wijn te komen.

Twee weken voor het joodse Paasfeest worden de Joden van Griekenland gedeporteerd naar Auschwitz. Aangezien dit snel plaatsvindt, hebben de Joden amper tijd om zich verder te organiseren. Ze besluiten al hun hebben en houden mee te nemen, en voornamelijk religieuze attributen. De meeste mensen – met kinderen, ouders en ouderlingen op

“Festival Prayer”:
inkttekening van
Felix Bloch, gemaakt in
Theresienstadt in 1943.

© Deutsches Historisches Museum

Chanoeka-lamp, uit hout gesneden door Arnold Zadikow en Leopold Hecht in Theresienstadt in 1942.

© The Jewish Museum, NY

kop – worden bij aankomst in Birkenau terstond naar de gaskamers gestuurd. Hun bezittingen worden door slavenarbeiders naar speciale barakken (*Kanada*) gebracht en worden er gesorteerd. Eén van de initiatiefnemers van het Vrijheidsfeest die in de *Kanada*-sectie werkt, merkt, met grote verwondering bij het openen van de bagages, de spullen die zij nodig hebben om Pesach te kunnen organiseren. Het is voor hem evenzeer een emotionele vondst; hij begrijpt maar al te goed vanwaar deze zonet ontdekte spullen vandaan komen! Onmiddellijk verstopt hij ze op een veilige en geheime plek; indien hij door een SS-bewaker betrappt wordt, riskeert hij niet alleen de kostbare spullen te verliezen maar eveneens een zware straf die hem zelfs het leven kan kosten. De moeilijkheid bestaat erin de voedingsmiddelen onopgemerkt in het kamp te smokkelen. Een gelukkige meevaller is dat de *Kapo* (opzichter), zelf een Jood, het initiatief gunstig gezind is. Hij raadt dan ook aan om het geheel in kleine eenheden onder te verdelen en aan zoveel mogelijk men-

sen te geven zodat het minder zou opvallen. En dit lukt. *Erev Pesach* (de avond ervóór, en bij uitbreiding de dag zelf) is een zware slavenarbeidsdag. Tijdens de dag nuttigen de deelnemers geen maaltijd die uit de kampkeuken komt, wat het dagelijkse hongergevoel versterkt. Nog één obstakel moet getrotseerd worden: de *Blockleider*, een Pool, wordt met voedsel dat tijdens de dag niet genuttigd werd omgekocht, zodat hij het gebeuren niet zou verraden noch zich ermee zou bemoeien. 's Avonds, bij aanvang van Pesach, houdt een medekampgevangene de wacht bij de poort om zich er van te vergewissen dat geen SS-bewaker onverwacht zou binnenkomen. Bij het aanbreken van totale duisternis worden een aantal kaarsen aangestoken en doorgegeven aan de aanwezigen die op hun houten stapelbedden liggen. Het citeren van de *kiddush* (zegening) bij de eerste beker met wijn gebeurt uit het hoofd aangezien de aanwezigen niet over de *haggada* beschikken. Wanneer een knaap van twaalf jaar de traditionele vier vragen stelt waarom

deze avond zo anders en speciaal is, vloeien de tranen bij de antwoorden.

De afwezigheid van de *haggadot* (mv van *haggada*), dwingt elk een zijn eigen interpretatie te geven aan de reden waarom de Joden moesten lijden en deze slavernij moesten ondergaan. De nacht die volgt is er één van celebratie, tranen en ... hoopgevende woorden. Hoop wordt er geuit om als vrije mensen uit het concentratiekamp te komen en als vrije mensen Pesach na deze slavernij te kunnen vieren. ■

Johan Puttemans

Pedagogische coördinator
Vzw *Auschwitz in Gedachtenis*

Bron: RAHE, Thomas. *Hoor Israël. Joodse religiositeit in nationaal-socialistische concentratiekampen*. Ten Have-Baarn, Utrecht, 2001

<https://www.theyeshiva-world.com/news/promotions/1717336/print-this-for-the-seeder-the-unforgettable-passover-of-1943-in-auschwitz-birkenau-2.html>

Naam en voornaam

Klas / Vak

Opdrachten:

- 1) Zoek informatie op over het joodse Lichtfeest (*Chanoeka*). Schrijf met een aantal kernbegrippen waarover dit feest gaat.
- 2) Denk al eens na over hoe dit feest ten tijde van het nazisme een verzetssymboliek zou kunnen aannemen?
- 3) Zoek enkele andere verhalen op van het Lichtfeest (of eventueel andere feesten) die in naziconcentratiekampen werden gecelebreerd. (Bijv. *Chanoeka* in Bergen-Belsen in 1943 of in Buchenwald in 1944.)
- 4) Op deze foto ziet men de *Chanoekia* (de negenarmige kandelaar die gebruikt wordt voor *Chanoeka*). Op de achterkant schreef Rachel Postner, die met haar echtgenoot Akiva woonachtig was in de Duitse stad Kiel, het volgende:

Bron: Photo 12/Universal Image Group

Chanoeka 5692
'Dood aan Judah,'
zo zegt de vlag.
'Judah zal eeuwig leven,'
zo antwoordt het licht.

Welke verzetsdaad betekent dit volgens jou, goed wetende dat deze foto dateert van **december 1932** (één maand vóór de *Machtsübernahme* door de nazi's)?

Opmerkingen leerkracht

SPOREN VAN HERINNERING

is een driemaandelijks uitgave van
vzw Auschwitz in Gedachtenis

www.auschwitz.be

DE STAKING DER 100.000

SOCIALE STRIJD ALS DAAD VAN VERZET

De term verzet roept in eerste instantie beelden op van ultrageheime netwerken waarbinnen mannen en vrouwen opereren om de strijd met de nazibezetter aan te gaan. We stellen ons de sabotageacties voor, de clandestiene drukkerijen, radiotechnici verborgen op zolder, we verbeelden ons de evacuateroutes naar het Verenigd Koninkrijk, de hulp aan Joodse gezinnen die willen onderduiken of opzienbarende daden zoals de aanval op het XXe konvooi in april 1943 bedoeld om de gevangenen uit de trein op weg naar Auschwitz te bevrijden. Aan de mensen die vanuit de werkplaatsen, fabrieken en mijnen een actieve of passieve bijdrage hebben geleverd om de nazi-oorlogsmachine lam te leggen, wordt minder gedacht.

Merk om te beginnen op dat de Belgische industrie in 1940 performant en goed ontwikkeld is en amper heeft geleden onder de Achttiendaagse Veldtocht. Omdat de hele Duitse economie op dat moment op de oorlog gericht is, zijn de nazi's uiteraard bijzonder geïnteresseerd in de zware industrie, de steenkoolmijnen en de fabrieken waar rollend materieel, gereedschapsmachines, oorlogstuig enz. vervaardigd worden. De Belgische arbeiders zijn zich daar terdege van bewust.

Minstens even belangrijk om te onthouden is dat de bezetting het einde van de vakbondsvrijheden inluidt. In november 1940 wordt de Unie van Hand- en Geestesarbeiders (UHGA) opgericht, een eenheidsvakbond opgelegd door de Duitsers. De UHGA wordt aanvankelijk opgezet als een koepel die de vooroorlogse vakbonden moet samenbrengen, met de

medewerking van enkele van hun leiders. Al snel echter krijgt ze het monopolie op de syndicale vertegenwoordiging van de arbeiders. Omdat de Unie steeds openlijker de kaart van het nationaalsocialisme trekt, telt ze uiteindelijk niet meer dan een kwart van het vooroorlogse aantal vakbondsleden. Parallel met de UHGA worden hier en daar clandestiene vakbondsnetwerken opgericht, met name in Wallonië waar de zware industrie overheerst, maar ook in Brussel en Vlaanderen.

De sociale bewegingen die tijdens de bezetting ontstaan, nemen bijzondere vormen aan. De eerder 'traditionele' eisen over lonen en arbeidsvoorwaarden gaan daarbij vaak samen met het absolute verlangen de nazi-economie schade toe te brengen. Al vanaf de zomer van 1940 breken er stakingen uit. Deze beperkte en eerder defensieve acties richten

zich hoofdzakelijk tegen de loonsverlagingen en reorganisaties van het werk. In de winter van 1940 worden de stakingsbewegingen al wat groter, voornamelijk in de steenkoolmijnen, maar ook bij ACEC (*Ateliers de Constructions Électriques de Charleroi*, een Belgisch elektromechanicabedrijf) in Charleroi. Die hebben de tekorten in de 'ravitailering' (bevoorrading van voedsel, met name aardappelen, maar ook zeep) als inzet, maar doen tegelijk ook de groepsgeest en het verzet opleven. In de voorste gelederen vinden we de arbeiders die de zwaarste fysieke inspanningen moeten leveren. Ze eisen uitgebreidere voedselrantsoenen, basisproducten zoals zeep en hogere lonen. De bezetter probeert de gebrekkige bevoorrading op de Britse blokkade af te wentelen, maar zonder succes. Al snel wordt hij als enige verantwoordelijk ge-

houden voor de rantsoenering, waarbij wordt gevreesd dat de bevolking opnieuw dezelfde ontberingen zal moeten doorstaan als tijdens de Eerste Wereldoorlog. Maar het meest betekenisvolle moment in de sociale geschiedenis tijdens de bezetting is zonder twijfel de staking die ons land in mei 1941 op zijn grondvesten doet daveren en de geschiedenisboeken ingaat als de 'staking der 100.000'. Op 10 mei 1941, dag op dag een jaar na de invasie van België door nazi-Duitsland, steekt de Cockerill-site in Seraing de lont in het kruitvat. Als een lopend vuurtje breidt de beweging zich uit naar het Luikse industriegebied, de regio Centre en de Kempische mijnen. Op het hoogtepunt van het protest doen naar vermoed 70.000 arbeiders mee

(de bezetter zelf noemt een cijfer van 60.000). De eisen – uitgebreidere rantsoenen en hogere lonen – hebben vooral betrekking op materiële zaken, maar de beweging is inmiddels ook doordrongen van politieke beweegredenen. De keuze om net op 10 mei te staken, is uiteraard geen toeval. Het wordt een even intense als korte strijd (op de meeste plaatsen wordt het werk al tussen 19 en 21 mei hervat), maar wel met een onverwacht resultaat. De arbeiders krijgen een loonsverhoging van 8%, vakantiegeld en extra rantsoenen. De snelle Duitse toegevingen kunnen uiteraard niet losgezien worden van het internationale gebeuren. Het moment mag dan uiterst symbolisch zijn voor de Belgische arbeiders, voor de nazi-oor-

logsmachine komt het vooral bijzonder slecht uit. De Duitse troepen zijn al op diverse fronten actief (Griekenland, Joegoslavië, Libië enz.) en ze willen enkele weken later de Sovjet-Unie binnenvallen (Operatie Barbarossa – de codenaam voor de Duitse invasie van de Sovjet-Unie – gaat op 22 juni 1941 van start). De nazibezetters willen een beweging die de industrie van het Reich dagelijks 2.000 ton staal kost, zo snel mogelijk de kop indrukken. Hitler grijpt eigenhandig in en geeft het bevel tot de onmiddellijke distributie van rantsoenen¹. De repressie die achteraf, al vanaf juni volgt, is ongemeen hard. De Belgische stakers zijn een rechtstreekse inspiratiebron voor hun Franse medestanders. Op 27 mei leggen de mijnwerkers van

▼ Stakende fabriekswerksters: filmbeeld uit de documentaire *Oser la grève sous l'occupation Mai-Juin 1941* van Dominique Dreyfus en Marie-Jo Pareja (2016).

© Real Productions, Wéo/Télé Nord-Pas de Calais, RTBF (Unité documentaire), Pictanovo

▼ Monument voor Julien Lahaut op de begraafplaats 'cimetière de la Bergerie' in Seraing

© Alle rechten voorbehouden

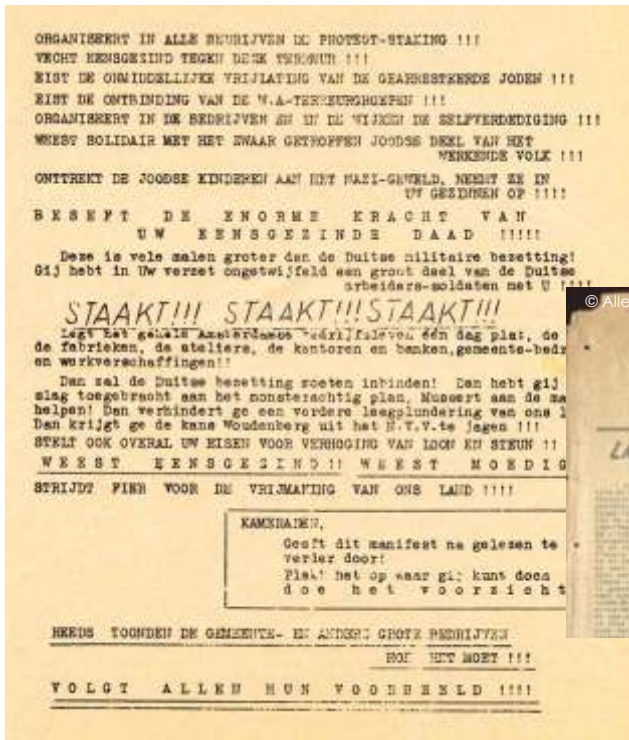
Nord-Pas-de-Calais het werk neer. Daarmee brengen ze een van de grootste stakingsbewegingen in bezet Europa op gang².

De 'staking der 100.000' brengt ook de *Kommunistische Partij van België* (KPB) weer op het voorplan, die al haar gewicht in de strijd gooit om de beweging voor te bereiden en te organiseren. Parlements lid Julien Lahaut, tevens schepen van Seraing, een populaire figuur binnen de partij en beroemd om zijn redenaarstalent, is de onbetwiste leider. De bewering dat de Belgische communisten tot 22 juni 1941 – de datum waarop de nazi's de USSR binnenvallen – gewacht hebben om tot het verzet toe te treden, is inmiddels gemeengoed geworden.

De werkelijkheid is echter complexer. Door de ondertekening van het Molotov-Ribbentropact (het niet-aanvalsverdrag tussen Duitsland en de Sovjet-Unie van 23 augustus 1939) moet het partijapparaat, uit onvoorwaardelijke trouw aan de Sovjet-Unie, een sterk staaltje retoriek aan de dag leggen om deze onhoudbare politieke lijn toch enige schijn van coherentie te geven. De slagzin 'noch Londen, noch Berlijn' kan de groeiende onrust binnen alle geledingen van de KPB echter niet verbergen. Tal van leden hebben zich voor de oorlog bij de partij aangesloten die ze als meest onvoorwaardelijke tegenstander van het fascisme zien. Ondanks het officiële discours van

neutraliteit dat kiezen tussen Duitsland en het Verenigd Koninkrijk verbiedt, blijft het evident dat de Nieuwe Orde onaanvaardbaar is en de nazibezetter de vijand³. De KPB concentreert zich vanaf de eerste maanden van de bezetting op de sociale strijd, die zijn hoogtepunt bereikt met 'de staking der 100.000', meteen ook haar grootste wapenfeit. Begin 1941 worden echter ook de eerste stappen gezet die zullen leiden tot het ontstaan van het Onafhankelijkheidsfront⁴. Daarmee wordt concreet gestalte gegeven aan de wens weerstand te bieden op een manier die verder gaat dan de sociale strijd.

Op zondag 22 juni 1941 lanceren de Duitsers, tegelijk met de aanval

Le Drapeau Rouge, 1 juni 1941 ▼

▲ Oproep tot algemene staking naar aanleiding van de Jodenrazzia's in Amsterdam in februari 1941

op de Sovjet-Unie, in de bezette gebieden *Operation Sonnenwende* (operatie Zonnewende), een massa-arrestatie van communistische militanten en sympathisanten. In België worden enkele honderden activisten gearresteerd, in vele gevallen ook mensen die bij de staking van mei 1941 betrokken waren. Een groot aantal van hen wordt opgesloten in het Fort van Breendonk en het Fort van Hoei van waaruit ze naar de concentratiekampen gedeporteerd worden. Velen onder hen zullen nooit terugkeren. De daden van verzet maar ook die van collaboratie binnen het bedrijfsleven, zijn in België bijna volledig uit het collectieve geheugen verdwenen. In Italië, Frankrijk en Nederland is dit deel van de geschiedenis (iets) beter bekend, maar het wordt ook daar niet vaak in herinnering gebracht. Amsterdam vormt daarop een kleine uitzondering. In de Nederlandse hoofdstad wordt nog elk jaar een officiële herdenking gehouden voor de algemene staking van 25 en 26 februari 1941, die uitbrak als

protest tegen de razzia's van de nazi's onder de Joodse bevolking. 'De staking der 100.000' wordt niet officieel herdacht. Enkele individuele en lokale initiatieven niet te na gesproken, maken de sociale bewegingen niet echt deel uit van de oorlogsherinnering. Dat roept vragen op, gezien het toch aanzienlijke aantal mensen die zo in België en elders weerstand boden. Ontbreken ze om puur politieke redenen? Omdat het klimaat van de Koude Oorlog het niet wenselijk maakte bewegingen te belichten waar communisten een duidelijke invloed op hadden uitgeoefend? Zijn er andere motieven? Is het een kwestie van klassenonderscheid, vertegenwoordiging, herdenkingswedijver, ...? De interesse van historici voor de constructie van herinneringen aan de oorlog, de bezetting en het verzet is een vrij recent gegeven. De herinnering aan de collectieve strijd verdient daarbij beslist meer aandacht. ■

Yannik van Praag
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

(1) José Gotovitch, *Du rouge au tricolore. Les communistes belges de 1939 à 1944. Un aspect de la Résistance en Belgique*, Brussel, Labor, 1992, p. 112.
(2) <https://www.cheminsdemoire.gouv.fr/fr/la-greve-des-mineurs-du-nord-pas-de-calais>, geraadpleegd op 15 februari 2021.
(3) Het getrouzel en de spreidstand van de partij tussen augustus 1939 en juni 1941, werden uitvoerig geanalyseerd, met name in Jules Gérard-Libois en José Gotovitch, *L'An 40. La Belgique occupée*, Brussel, Le CRISP, 1971, en in de verhandeling vermeld onder de eerste voetnoot.
(4) 15 maart 1941 is een vaak verneemde datum die meer mythe dan werkelijkheid is, al is het wel vanaf dat moment dat een netwerk en beleid uitgewerkt worden voor de onafhankelijkheidsstrijd.

VROUWEN EN PASSIEF VERZET

De jonge Brusselse onderwijzeres Andrée Geulen slaagt er tijdens de Tweede Wereldoorlog in zo'n 300 Joodse kinderen te verbergen en te redden.

© Kazerne Dossin/Fonds Geulen

In de bres voor waarden en mensenlevens

Vrouwen spelen net als mannen een actieve rol in het verzet. Daarnaast bieden ze ook passief weerstand tegen de bezetter. Ze tonen in hun eentje of in groep, openlijk hun afkeer voor de Duitse overheersing en zetten zich op vreedzame wijze in om de antifascistische waarden te verdedigen en mensen te redden die door het naziregime in levensgevaar zijn.

Vrouwen bieden op verschillende manieren weerstand. In de eerste plaats symbolisch. Zo aarzelen ze niet de bezetter te trotseren tijdens publieke, vaderlandslievende manifestaties. Op 11 november 1940 leggen honderden vrouwen bv. het verbod naast zich neer om in Brussel, zij aan zij met mannen, hulde te betuigen aan het graf van de onbekende soldaat. Al vanaf het begin van de bezetting spelen vrouwen een belangrijke rol bij de voorbereiding en verspreiding van contra-propagandakranten en -pamfletten gericht tegen de bezetter.

Daarnaast worden ze ook ingeschakeld om de families van de slachtoffers van de repressie te steunen. De clandestiene hulporganisatie *Solidariteit* van het Onafhankelijkheidsfront telt duizenden mannen, maar bovenal ook vrouwen die geld inzamelen voor familieleden van verzetsstrijders die door de vijand gevangengenomen zijn.

Dit 'solidariteitsverzet' waarin met name vrouwen zich onderscheiden, breidt vanaf eind 1942 nog aanzienlijk uit. Na de invoering van de dwangarbeid in Duitsland en het begin van de Jodendepotatie worden almaar meer mensen op de hielen gezeten door de bezetter. Het zet heel wat vrouwen ertoe aan deze 'vogelvrijverklaarden', met gevaar voor eigen leven, te helpen onderduiken. Hun beweegredenen zijn evenzeer humanitair als politiek. Tegen het einde van de bezetting zullen duizenden Joden, dienstweigeraars, verzetsstrijders, ontsnapte krijgsgevangenen en geallieerde soldaten hun leven te danken

hebben aan anonieme weldoeners, onder wie ook veel vrouwen, die hen een schuilplaats bieden en voedsel verschaffen.

'Brood en melk voor onze kinderen!'

Vrouwen geven ook uiting aan hun verzet door deel te nemen aan sociaal protest. Ze leiden de beweging die de falende Duitse ravitaillering aan de kaak stelt. Als hoeksteen van het gezin weten ze als geen ander welke tekorten er door de bezetting ontstaan en hoe moeilijk het is elke dag opnieuw al die hongerige monden te voeden. Al in december 1940 mobiliseren ze zich om maatregelen te eisen die hun dagelijkse leven kunnen verbeteren en ze voeren hun actie daarna nog verder op. Eind mei 1941 organiseert het *Comité des ménagères* (vrij vertaald 'comité van huisvrouwen en volkswomen') een grote mars waaraan meer dan 3.000 vrouwen deelnemen. Ze trekken door de straten van Brussel en scanderen de leus 'Brood en melk voor

La Voix des Femmes nr. 2, juni 1941

© Cegesoma

Gevangen vrouwen met hun baby's kort na de bevrijding van het kamp Ravensbrück. Zonder de onderlinge solidariteit zouden deze pasgeborenen de verschrikkelijke leefomstandigheden in het kamp nooit overleefd hebben.

© Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück/Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten

onze kinderen!' (ook in andere steden gaan dezelfde maand talloze soortgelijke zogeheten 'hongertochten' uit). Tegelijkertijd breekt in het Luikse steenkoolbeken 'de staking der 100.000' uit, terwijl elders in het land in Gent, Moeskroen en de Borinage vrouwen collectief actie voeren voor een betere bevoorrading en de vrijlating van krijgsgevangenen. In sommige gevallen gaan ze over tot werkonderbrekingen, zoals de textielarbeidsters in Gent die in oktober 1942 een eenmalige koopkrachtpremie eisen.

Wederzijdse hulp in de kampen

In de kampen kunnen de meeste gedetineerden in wezen weinig meer dan hun toevlucht zoeken tot passief verzet. Nagenoeg de enige manier waarop ze dat kunnen, is door zo weinig mogelijk werk te verrichten en zo de productie te saboteren. Gedeporteerde mannen en vrouwen die het hoofd willen bieden aan de gruwel rondom hen, moeten bovenal zien te overleven. Ze schooien wat extra voedsel of kledij bij elkaar om het leven in het kamp iets draaglijker te maken, ze doen er alles aan om uit handen van de gewelddadige kampbe-

wakers te blijven en proberen er-voor te zorgen dat ze in een Arbeitskommando belanden waar het werk zo min mogelijk lichamenlijk belastend is. De gevangenen proberen zich fysiek niet te laten kraken en mentaal overeind te blijven door de totale ontmenselijking tegen te gaan. Ze proberen hun waardigheid te behouden, 'zorg' te dragen voor zichzelf, al was het maar door vast te houden aan een dagelijks summier toilet – voor de gelukkigen met een stuk zeep –, hun fysieke voorkomen enigszins in stand te houden en daardoor ook een stukje vrouwelijkheid te bewaren.

Elke handeling die tegen de regels van het kamp ingaat, wordt beschouwd als een daad van verzet. Wie zich solidair toont door wat brood te delen of een verzwakte lotgenote in bescherming neemt, tart de heersende 'orde' in het concentratiekamp. Gedeporteerde vrouwen blijven zich met de moed der wanhoop verzetten tegen de complete moedeloosheid. In het grootste geheim organiseren ze verboden bijeenkomsten om met elkaar te praten, verhalen te delen, gedichten voor te dragen, elkaars verjaardagen te vieren ... telkens

verborgen voor de SS en de Kapo's. De vrouwelijke gedetineerden die tot een groep behoren waarvan de leden elkaar zowel materieel als moreel bijstaan, hebben beduidend meer kans het te overleven.

Sarah Timperman
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Bibliografie

- Jacques Semelin, *Sans armes face à Hitler. La résistance civile en Europe (1939-1943)*, Paris, Payot, 1989.
- Catherine Lacour-Astol, 'La résistance de solidarité. Une forme de Résistance révélée par la répression', in Robert Vandebussche (dir.), *La clandestinité en Belgique et en zone interdite (1940-1944)*, Rijsel, Institut de recherches historiques du Septentrion, 2018, p. 51-71.
- Chantal Kesteloot, *Vrouwen tegen de honger en ... tegen de bezetter*, website van Cegesoma: Belgium WWII <https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/vrouwen-tegen-de-honger-en-tegen-de-bezetter.html>, geraadpleegd op 21 december 2021.

STUDIEREIS

IN HET SPOOR VAN DE SHOAH IN POLEN

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis/Georges Boschloos

De bezoeken (gidsen in het Nederlands) worden ondersteund door tal van plannen, tekeningen, foto's en getuigenissen. ▲

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis/Georges Boschloos

Tijdens de reis worden een aantal opmerkelijke musea bezocht. Hier de Radegast te Łódź.

Vzw Auschwitz in Gedachtenis/Stichting Auschwitz organiseert jaarlijks een studiereis naar Auschwitz en Birkenau sinds meer dan veertig jaar. De meerderheid van de Joden in België werd onder de Duitse bezetting naar deze oorden gedeporteerd om er bij aankomst vernietigd te worden. Werkbekwame Joden werden opgesloten in het concentratiekamp.

"Auschwitz" is vandaag zonder enige twijfel een symbool, een overkoepelend concept dat verwijst naar de vernietiging van de Joden in Europa. Dat is het in België, maar ook daarbuiten. Zonder daarom afbreuk te doen aan het belang van Auschwitz voor de

herinnering aan de vernietiging van de (Belgische) Joden, willen we ook de Holocaust in het Oosten in de kijker zetten met een tweede studiereis: **In het Spoor van de Shoah in Polen**. Op het ogenblik dat Auschwitz volledig operationeel was, was de 'Aktion Reinhardt' bijna volledig uitgevoerd. Die actie was gericht op de vernietiging van de Joden in het Generaal Gouvernement (Centraal-Polen tijdens het interbellum).

Tijdens de eerste fase van de vernietiging van de Europese Joden voerden de *Einsatzgruppen* de 'Holocaust door kogels' uit in de Baltische staten, Wit-Rusland, Oekraïne en Rusland. Omdat die

slachtpartijen psychologisch te belastend waren voor de uitvoerders, moest een nieuwe methode worden gevonden om de 2.284.000 Joden uit het Generaal Gouvernement en de 400.000 Joden uit de regio Białystok te vermoorden.

Om het parcours van de gedeporteerde Joden uit Oost-Europa vanuit een historische invalshoek te belichten, bezoeken we de vijf moordcentra – Chełmno, Majdanek, Bełżec, Sobibór en Treblinka – met de bijbehorende steden en deportatieoorden. We voorzien pedagogische ondersteuning met getuigenissen, plannen en fotomateriaal.

STUDIEREIS

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis/Georges Boschloos

Het laatste moordcentrum dat we bezoeken is Treblinka. Hier wordt een afsluitceremonie gehouden.

Na het bezoeken van het vroegere getto, gaan we langs langs de Umschlagplatz.

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis/Georges Boschloos

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis/Georges Boschloos

Het vroegere getto is steeds het vertrekpunt bij elke stad die we aandoen.

De studiereis volgt een chronologisch en logisch schema. Bij elke etappe bezoeken we allereerst de stad zelf, d.w.z. het voormalige getto (Warschau, Łódź, Lublin). Kennismaken met het Joodse leven, de traditie en de cultuur van vóór de Tweede Wereldoorlog is een van de doelstellingen van deze studiereis. We houden daarna halt bij de deportatieplaats vanwaar de Joodse bevolking haar laatste reis aanvatte. Tot slot bezoeken we het moordcentrum dat bij de stad hoort, belicht aan de hand van pedagogische documenten, kaarten en foto's. Op deze manier loopt de bezoeker werkelijk in het spoor van de Holocaust in Polen.

Om het bezoek ter plaatse vlot te laten verlopen, wordt een aantal weken vooraf een bijeenkomst georganiseerd. Daar het een ander facet van de Holocaust betreft, waar wij in West-Europa minder mee vertrouwd zijn, lijkt het ons opportuun om een vormings sessie te organiseren waarbij de deelnemers kennismaken met de structuur en de complexe geschiedenis van de Holocaust in deze contreien, zodat ze de plaatsen tijdens de studiereis beter kunnen situeren.

Let op!
Het aantal deelnemers is sterk beperkt!

Vertrek: 1 augustus 2022

Terugkeer: 8 augustus 2022

Prijs: € 750,00 per persoon op basis van een tweepersoonskamer. (€ 150,00 per persoon meerkost voor een éénpersoonskamer).

Deze prijs bevat de heen- en terugvlucht (Brussel-Warschau), zeven overnachtingen in comfortabele hotels met uitgebreid ontbijt + twee warme maaltijden per dag, privé-bus met chauffeur gedurende heel de reis, gidsen in verschillende musea en alle toegangstickets tot musea en historische sites.

Vragen en/of inschrijven:
georges.boschloos@auschwitz.be

GEEF JOUW SCHOOL OP VOOR HET VERKRIJGEN VAN HET LABEL BAKEN VOOR BURGERZIN

We vragen ons vaak af hoe we onze kinderen kunnen voorbereiden om in deze 'turbulente' wereld te leven, hoe we hen kunnen leren onafhankelijk en kritisch na te denken, hoe ze te leren beter samen te leven, hoe ze te helpen communiceren met de andere met respect en begrip voor mekaar verschillen.

Het onderwijzen van de waarden van burgerzin is even belangrijk als leren lezen en schrijven.

De vzw Auschwitz in Gedachtenis heeft besloten, in samenwerking met haar Franstalige en Neder-

landstalige pedagogische commissies, die scholen in het spotlicht te plaatsen die extra inspanningen leveren op het gebied van herinneringseducatie en/of die het initiatief nemen om tolerantie, respect en burgerzin in de klas aan te leren, door hen het label "Baken voor Burgerzin" toe te kennen.

We willen elk jaar de inspanningen erkennen die zijn ondernomen door leraren, leerlingen en directeurs om burgerzin te integreren op het schoolterrein. Alle middelbare scholen in het land worden benaderd en op de hoogte gebracht van de moge-

lijkheid om erkend te worden voor hun werk. De geïnteresseerde instellingen mogen ons hun verzoek om deelneming opsturen naar georges.boschloos@auschwitz.be

Het is de datum van de bevrijding van het kamp Auschwitz, 27 januari die we hebben gekozen voor de ceremonie van het uitreiken van de labels, en als plek het Atelier Marcel Hastir in Brussel om volgende historische reden: Het was hier dat drie jonge mensen de beslissing namen om het 20ste konvooi van Mechelen naar Auschwitz te stoppen, zonder twijfel de ultieme daad van burgerzin!

HET LABEL
BAKEN VOOR BURGERZIN

WORDT TOEGEKEND AAN SCHOLEN DIE ZICH EXTRA INZETTEN OM HUN LEERLINGEN DE WAARDEN VAN BURGERZIN EN TOLERANTIE MEE TE GEVEN.

DE SCHOOL
TECHNOV
VILVOORDE
ONTVING DIT EERBETOON VOOR HET SCHOOLJAAR
2018 - 2019

AUSCHWITZ
Het project BAKEN VOOR BURGERZIN is een initiatief van Vzw Auschwitz in Gedachtenis